

BEVEZETŐ

A szilágysági magyar népművészet kötetnyi bemutatását adni – néprajzkutatásunk régi adósságának törlesztése.

Még a századforduló táján írta a szilágysági néprajzi gyűjtés egyik kezdeményezője, Boér Miklós, hogy „rendkívül érdekes etnográfiai viszonyai” ellenére a Szilágysággal „mindeddig mégsem foglalkozott valami nagy buzgalommal senki” és hogy a vidék néprajzi „felfedezése, kiaknázása még emberére vár” (4)*. E „várásból” aztán több mint fél évszázadon át tartó „várakozás” lett. A közben egymást váltó két néprajzos nemzedék a Szilágyságban olyan „átmeneti” vidéket látott, ahol a kutató is legfennebb csak átutazóban ha megállt néhány röpke megfigyelésre. E megfigyelésekből lecsapódott pár cikk (6, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 34) s egy hímzés-mintagyűjtemény közreadásán (17) kívül a magyar néprajzi vonatkozású közlések továbbra is késtek. Még jó, hogy bár rokonszagos kutatók érintették a néprajz határterületeit is (18, 20, 21, 28, 30, 31, 41).

A törlesztés kezdetét jelentette az Erdélyi Néprajzi Múzeumnak – egy előzetes tájékoztató kiszállás alapján – 1954 tavaszán egymást követően foganatosított két gyűjtőútja, melynek során közel 300 román és magyar eredetű tárgyból álló beszerzést is végeztünk, első ízben hozva a múzeumba Meszesen túli magyar tárgyakat, többek közt teljes öltözeteket, kerámiát és famunkákat. Pár hónapra rá aztán, korábbi javaslatunk értelmében és a múzeumi gyűjtőút tapasztalatait felhasználva, sor kerülhetett az akadémiai Művészettörténeti Intézet magyar népművészet kutatóinak és a kolozsvári Képzőművészeti Intézettől melléjük adott több gyakorló hallgatónak csoportos szilágysági kiszállására is. A következő év tavaszán a csoportból egyesek önkéntesen még további kiegészítő gyűjtéseket végeztek témakörükben. Közös elhatározásunk volt, hogy a különféle keretben vagy önkéntesen végzett adatgyűjtéseink alapján minél sürgősebben, lehető teljes képet nyújtsunk eme alig ismert, de sajátos néprajzi tájunk népművészetéről.

Valóban, 1955 őszén már együtt is volt a teljes feldolgozott és a jelenlegihez hasonló köteté összeállt anyag. Ezzel először az Akadémiai Kiadó magyar szerkesztőségénél jelentkeztünk, majd ennek megszűnése után, 1957-ben a Tudományos Kiadó kolozsvári fiókja vállalta a kiadást. Munkánk másfél évi itteni állomásozása után azonban ez a kiadói részleg is felszámolódott. *Szilágysági magyar népművészet* című kötetünk osztozott a már korábban elkészült másik két – a kászoni székely és a moldvai csángó népművészeti tájmonográfiánk sorsában: másfél évtizedre lekerült a könyvkiadás napirendjéről.

Hogy aztán most közel húsz év előtti munkájuk beteljesedése láttán milyen gondolatok, érzések foglalkoztatják a kis munkaközösség immár öszülő tagjait? – az jogos kérdés, de a teljes válasz meghaladná egy tudományos igényű munka bevezetőjének tárgyilagos légkörét. Mindenesetre a

* Az itt, valamint a továbbiak során zárójelbe tett szám vagy számok a kötet végén található szakirodalomban felsorolt művek folyószámára utalnak.

Kriterion Könyvkiadó felkérésére újból elővett kéziratok „leporolása” és „megújítása” során az ifjúkor utáni nosztalgiánál erősebb volt mindenikünkben az a melegség, amellyel az egykor bejárt szilágysági tájakra, falvakra és már akkor idős adatközlőinkre visszaemlékeztünk. Valamint az elégtétel érzése, hogy munkánk nem volt hiábavaló.

Most, könyvünk megjelenésének alkalmával az iméntiekhez hasonló kérdéseinket immár a jövő felé irányíthatjuk, és onnan várhatunk is rá feleletet. Hiszen könyvünknek, egy eddig ismeretlen néprajzi tájunk sajátos népművészeti kincsei feltárása és az ennek kapcsán felmerült tudományos vonatkozású felismerések közzéadása mellett, azt a társadalmi szerepet is szántuk, hogy a maga helyén és módján, még ha oly szerény, de alkalmas téglá legyen kultúránk továbbépítőinek kezében.

Szilágyság. Eredeti és mai szűkebb értelmében is, a „szilfás meder” jelentésű Szilágy folyócska vidéke. De, mint ezt az 1570-es években Kusalyon tanítóskodó Ilosvai Selymes Péter egy verse is bizonyítja, a XVI. században a Szilágyság tájnév már a szomszédos tövisháti falucsoportra s így nagyjából a Meszes és Bükk hegység közé ékelt egész medencére, a Zilahból igazgatott egykori kis Közép-Szolnok megyére kiterjedt.

Az éppen száz évvel ezelőtt történt megyerendezés után az Alföld felé nyitott szomszédos Kraszna megye hozzácsatolásával kibővített megyét ugyancsak a Szilágyról nevezték el, s így Ady Endre nemcsak iskolavárosa, Zilah, de a megyéhez tartozó érmelléki szülőfaluja után is vallhatta magát dölyfös nagyurakkal dacoló szilágysági hétszilvafás, bocskoros nemes ivadéknak. Azóta is aztán a közigazgatási terület határa még többször módosult, a „külső”, alföldi részek leválasztását más, erdélyi falucsoportok odacsatolásával pótolták, de volt, hogy a megye meg is szűnt. Mind e közigazgatási változások közepette azonban a Szilágyság mint a népi tájszemléleten alapuló nagymúltú tájnév megmaradt, a Szilágy mente és környéke „hepehupás” tája és sajátos hagyományokkal rendelkező népe a katonai szolgálatot teljesítő elődök viselete után a „kékbeli”, boros-mulatós szokásaik után a „nótás”, földrajzi helyzete után a „belső”, történeti-néprajzi jelentősége és a helybeliek tájtudata alapján pedig az „igazi Szilágyság” jelölésére.

Az áttekintett szakirodalom, felderítő útjaink, a talált falusi levéltári adatok és egyéb előzetes információk adatai tükrében ugyancsak az alföld kiegyenlítő-újító hatásainak kevésbé kitett, hegyek közé ékelt hegyaljai román falucsoportok által szomszédolt, gyakran a Tövisháttal azonosított (37) eme szűkebb Szilágyság mutatkozott a népművészeti kutatásra is legalkalmasabb, viszonylag gazdag eredménnyel kecsegtető terepül. Benne véljük megtalálni az egész tágabb vidék magyar népművészetének egykori sajátosságait is leginkább fenntartó tájat. Az ide számítható magyar lakosú helységek többnyire egymástól alig pár kilométerre eső, sovány, agyagos határu, szőlőt is művelő apró falvak, Zilahtól kezdődően északi és északnyugati irányban: Szilágycseh, Szilágyszeg, Hadad és Görcsön vásároshelyek és a körülöttük sorakozó Szilágyfőkeresztúr, Diósad, Kisdoba, Nagydoba, Vérvölgy, Szentkirály, Nagymon, Menyő, Szilágyszeg, Désháza, Bősháza,

Benedekfalva, Völcsök, Ardó, Szamosújlak, továbbá Lele, Nádasd, Bogdánd, Szer, Kövesd, Sámson, Erked, Kusaly, Mocsolya, Balla, Goroszló.*

Természetesen, a gyűjtési munkaidő ésszerű kihasználása, az elemző kutatás érdekében el kellett kerülnünk a falvak hosszú során át való ötletszerű „vándorlást”; mindnyájunk számára kötelező kutatópontul csupán néhányat választottunk, kiindulópontul és időnkénti közös megbeszéléseink központjául pedig a hagyományörző, de – árusító fazakasai révén – a széles környékkel is kapcsolatot tartó Szilágy menti Dëshházát. Az egymás-közti munkamegosztás tematikai alapon történt, Dëshházára már ki-ki az otthon kidolgozott gyűjtési tervével érkezett. Nyilvánvaló, hogy „menet közben” még sokat módosultak a gyűjtési tervek, hiszen a kutatás folyamán újabb és újabb problémák merültek fel: egyes részletek vagy összefüggések nagy jelentőséget kaptak. A gyűjtőpontok is, különböző néprajzi jelenségek térbeli változását követve, újakkal egészültek ki. Így aztán végül is a felsorolt falvak közül talán egy sem maradt, ahol valamelyikünk meg ne fordult volna, sőt az összehasonlítás érdekében a környező más (román és magyar) helységek közül is többet felkerestünk.

A népművészetkutatás korántsem egyszerű „motívumgyűjtés”. A nép körében nincsenek „dísz tárgyak”; az esztétikai érzék és igény használati tárgyakon: épület, tűzhely, bútor, edény, ágynemű, ruhadarab, guzsaly, fejfa, jelképes tárgyak, illetve ezek együtteseiben – udvar, lakásbelső-elrendezés, vetett ágy, teljes öltözet stb. – nyilatkozik meg. Nyilvánvaló, hogy a különböző alkotások valódi értékének meghatározása csupán létrejöttük, egymással való kapcsolataik, a népeletben és népi társadalomban betöltött helyük, szerepük és jelentésük ismeretében lehetséges. Az egyes tanulmányok szerzői kutatásuk során rendszeresen fordultak magyarázatért az egykori életmódhoz és ennek alakulásához, amely a jelenségek, tárgyak létrejöttét, fennmaradását, formai és tartalmi módosulásait elsősorban indokolhatja. E rekonstruáló-munkában és változás-vizsgálatban nagy segítségünkre voltak az akkori idős adatközlők, és sok esetben még a legidősebbek emlékezetét is „megnyújtó” különféle helyi levéltárakból, levelesládákból „pihenő óráinkban” kiböngészett adatok.

Hálával gondolunk vissza a több száz szilágysági földművesre, idősekre és fiatalokra, férfiakra és nőkre, valamint a hivatásukat az itteni falvakon teljesítő értelmiségiekre, akik, megértve munkánk közösségi jelentőségét, készséggel szakítottak időt, hogy segítőtársaink legyenek a magunk elé tűzött feladat teljesítésében. Ha munkánk eredményes, ez az ő hozzájárulásuknak is köszönhető. Illő, hogy elsősorban nekik, a közülük elhaltak emlékének és utódaiknak, a mai szilágysági olvasóknak ajánljuk e könyvet.

Kolozsvár, 1973

DR. KÓS KÁROLY

* A fenti helységek román nevei említésük sorrendjében: Zălau, Cehul Silvaniei, Sălățiș, Hodod, Gîrceni, Cristur, Dioșod, Doba Mică, Doba Mare, Verveghiu, Sîncrai, Naimon, Mineu, Sălățiș, Deja, Beușa, Benesat, Vilciog, Arduzel, Ulmeni, Lelei, Nadișu, Bogdand, Ser, Chieșd, Samșud, Archid, Coșei, Mocirla, Borla, Goroslău.